

РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИМ ПЕДАГОГОМ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ

NORMATIVE AND LEGAL BASIS OF ORGANIZATION BY SOCIAL PEDAGOGUE OF SEX EDUCATION OF CHILDREN AND YOUTH

У статті розкривається важливість статевого виховання як складової частини гармонійного розвитку дітей і молоді в сучасному суспільстві. Наголошується, що сексуальна освіта сприяє вихованню відповідального ставлення людини до стосунків і свого репродуктивного здоров'я, забезпечує підлітків науковою й об'єктивною інформацією і дає змогу обдуманно ухвалювати рішення та знизити ризики, пов'язані зі статевим життям. Показано, що сексуальність є невід'ємною частиною особистості кожної людини. Подано аналіз міжнародних (Міжнародний пакт «Про громадянські і політичні права», Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Європейська конвенція про права людини, Конвенція ООН про права дитини, Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю) та державних нормативно-правових документів, які регулюють діяльність соціального педагога зі сексуальної освіти дітей і молоді. Розкрито зміст репродуктивних та сексуальних прав людини (право на репродуктивний вибір; отримання інформації про репродуктивне здоров'я і планування сім'ї; на одержання послуг, орієнтованих на покращення та збереження репродуктивного здоров'я і планування сім'ї; право на материнство та батьківство; право на профілактику та лікування безпліддя; право сексуальну освіту; повагу фізичної недоторканості; свободу у виборі партнера та ін.), основні принципи організації статевого виховання (відповідність віку, рівню розвитку і розуміння дітей і молоді; врахування культурного та соціального середовища і статевої приналежності; відповідає реальному життю дітей та молоді; основа на сексуальних і репродуктивних прав людини; формування цілісного благополуччя, яке включає здоров'я; оперття на гендерну рівність, самовизначення та прийняття різноманітностей; основа на точній науковій дані). Наголошено на потребі у зміцненні сексуального здоров'я дітей і молоді через організацію соціальним педагогом цілеспрямованої роботи зі статевого (сексуального) виховання та освіти.

сексуальна освіта, сексуальні права, соціальний педагог, статево виховання.

The article reveals the importance of sexual education as a component of the harmonious development of children and young people in modern society. It is noted that sexual education promotes the development of a responsible person's attitude towards relationships and reproductive health, provides adolescents with scientific and objective information and allows them to think about decisions and reduce the risks associated with sexual activity. It is shown that sexuality is an integral part of the personality of each person. The analysis of international (International Covenant on Civil and Political Rights, the United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, the European Convention on Human Rights, the UN Convention on the Rights of the Child, the United Nations Convention on the Rights of the Rights persons with disabilities) and state legal documents regulating the activities of the social pedagogue on the sexual education of children and young people. The content of reproductive and sexual rights (reproductive right, reproductive health information and family planning, services for improving and preserving reproductive health and family planning, the right to motherhood and parenting; the right to prevention and treatment of infertility, the right to sexual education, respect for physical integrity, freedom to choose a partner, etc.), basic principles of organization of sexual education (age, level of development and understanding of children and youth, taking into account cultural and social environment and sexual belonging, corresponds to the real life of children and youth, the basis of sexual and reproductive rights, the formation of holistic well-being, which includes health based on gender equality, self-determination and acceptance of diversity, based on accurate scientific data). The need to strengthen the sexual health of children and young people is emphasized through the organization of a targeted social work sex worker (sexual) education and education.

Key words: *law, reproductive rights, sexual education, sexual rights, social pedagogue, sexual upbringing.*

УДК 37.091.12:316-051
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-13-2-26>

Корняк В.С.,

канд. пед. наук, доцент кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи Львівського національного університету імені Івана Франка

Марчук А.В.,

канд. пед. наук, доцент кафедри психології Львівського державного університету внутрішніх справ

Ключові слова: *право, репродуктивні права,*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток сучасних дітей і підлітків характеризується таким явищем, як акселерація, що веде до пришвидшеного статевого дозрівання. Як наслідок – ранні статеві стосунки, недостатність рівня знань у питаннях статевої культури, поширення хвороб, що передаються статевим шляхом. Такі явища свідчать про недостатньо ефективну роботу, що проводиться

педагогічними працівниками в напрямі статевого виховання, про недостатню теоретичну й методичну підготовку педагогічних працівників (соціальних педагогів, учителів), низький рівень педагогічної культури батьків [10]. Сексуальна освіта – це передусім про виховання відповідального ставлення до стосунків та свого репродуктивного здоров'я. За визначенням ЮНЕСКО, мета такої освіти – забезпечити

підлітків науковою й об'єктивною інформацією, яка дасть змогу обдуманно ухвалювати рішення та знизити ризики, пов'язані зі статевим життям [15]. За даними, які подає Міністерство охорони здоров'я України, у 2016 р. в нашій державі було зроблено 56 абортів жінкам віком до 14 років та 875 – віком 15–17 років. Сексуальна освіта має допомогти запобігати небажаним вагітностям, а відтак і зменшувати кількість абортів. Також обізнаність молоді та відповідальна поведінка у статевому житті зменшує ризики зараження ВІЛ або іншими хворобами, які передаються під час контакту. Адже у 59% випадках ВІЛ передається статевим шляхом, а лише 24% української молоді мають правильні знання про шляхи передачі ВІЛ [4].

Сексуальна необізнаність становить серйозну загрозу здоров'ю. Агресивне пропагування культу сексу в медіа та кінематографі призводить до занадто ранніх сексуальних «дебютів», великої кількості абортів, сексуального насильства та поширення захворювань. Дослідження свідчать, що уже в 15 років майже 20% юнаків мають досвід статевих стосунків, дівчата наближаються до цієї цифри у 16. Майже кожен десятий опитаний мав сексуальний дебют у 12 років або менше [15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових досліджень із проблем статевого виховання особистості показав, що це воно не залишалось поза увагу науковців. Так, основи статевого виховання прослідковуються у педагогічній спадщині А. Макаренка, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, Г. Ващенко. У працях О. Сечейко, Г. Дьоміної досліджуються особливості статевого виховання та розвитку підлітків, старшокласників; вплив сім'ї на формування культури міжстатевих відносин є предметом наукових розвідок Р. Бормана, О. Рибалки. Досліджувалися й інші аспекти статевого виховання, зокрема виховання статевої самосвідомості (М. Боришевський); статевої та сексуальної просвіти (І. Мезеря, О. Петрунько та ін.), гендерно-статевого (В. Кравець, А. Мудрик) і морально-статевого (Ю. Бжинська, О. Кузнецова) виховання школярів; підготовки до сімейного життя підлітків і старшокласників обох статей (Н. Гусак, Г. Дьоміна); формування здорового способу життя дітей і молоді (С. Омельченко, В. Оржеховська), подолання статевих девіацій старшокласників (Л. Бутузова, Г. Корчова, І. Парфанович та ін.). Актуальні проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах України до різних видів діяльності, в т. ч. й до статевого виховання, формування основ ведення здорового способу життя, представлено у працях українських учених О. Безпалько, Р. Вайноли, І. Зверевої, А. Капської, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Харченка, Н. Чернухи, Л. Головач та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні сексуальна освіта в Україні лише формується і цей процес повинен супроводжуватися науковими обґрунтуваннями змісту, форм, методів її впровадження. У процесі організації статевого виховання, проведенні занять зі сексуальної освіти в умовах загальноосвітнього навчального закладах, клінік дружніх до молоді чи в інших соціальних центрах, соціальний педагог часто зустрічається з проблемою обґрунтування нормативно-правових основ такої діяльності. Йому як фахівцю слід дотримуватися нормативних актів, законів як міжнародних, так і українських, задоволення прав людини, у т. ч. репродуктивних і сексуальних.

Відтак метою статті є аналіз нормативно-правової основи здійснення статевої освіти соціальним педагогом з молоддю, в т. ч. молоддю з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу. У багатьох країнах світу сексуальна освіта передбачена шкільною програмою. Наприклад, у Швеції це обов'язковий предмет ще з 1950-х рр. З 7–10 років і аж до закінчення школи учням розповідають про здоровий спосіб життя, розважливий та обдуманий початок статевого життя. На уроках говорять про статево зрілість, перший секс і засоби контрацепції. У Нідерландах ще у дошкільному закладі малюкам розповідають про людську анатомію та фізіологію. У США, Норвегії та Франції сексуальна освіта також є у шкільній програмі [3].

Сексуальність є невід'ємною частиною особистості кожної людини, вона виражається у її зовнішньому вигляді (одязі, зачісці та ін.), поведінці (рухах, ході та ін.), діях і вчинках. Неформальне статево виховання не відповідає потребам сучасного суспільства. Звичайно, кожен має право на отримання будь якої інформації, і сексуальної в т. ч. Молоді люди отримують її з багатьох нових джерел. Часто ця інформація є суперечливою, молода людина не може її критично оцінити та зрозуміти, якій можна довіряти. Сьогодні є гостра потреба у зміцненні сексуального здоров'я, що може відбуватися через організацію соціальним педагогом цілеспрямованої роботи зі статевого (сексуального) виховання й освіти.

Здійснення статевої освіти засноване на таких принципах:

- 1) сексуальна освіта відповідає віку, рівню розвитку і розуміння дітей і молоді, а також враховує культурне та соціальне середовище і статево належність;
- 2) сексуальна освіта відповідає реальному життю дітей і молоді;
- 3) в основі сексуальної освіти лежать сексуальні та репродуктивні права людини;
- 4) в основі сексуальної освіти лежить цілісна концепція благополуччя, яка включає здоров'я;

5) сексуальна освіта твердо ґрунтується на гендерній рівності, самовизначенні та прийнятті різноманітностей;

6) сексуальна освіта починається з моменту народження;

7) сексуальна освіта має сприйматися як внесок у справедливе та включене суспільство, в якому права і можливості надаються як окремим особам, так і спільнотам;

8) сексуальна освіта ґрунтується на точних наукових даних [12, с. 5].

Зупинимось детальніше на сутності понять «репродуктивні» та «сексуальні права особистості».

Сексуальні та репродуктивні права визнані в міжнародних документах з прав людини, зокрема:

- Міжнародний пакт Про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VII (2148-08) від 19 жовтня 1973 р) [11];

- Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (ратифікована президією Верховної Ради СРСР 19 грудня 1980 р) [5];

- Європейська конвенцією про права людини (ратифіковано Законом України № 475/97 від 17 липня 1997 р) [6];

- Конвенція ООН про права дитини (ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27 лютого 1991 р.) [7];

- Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (ратифіковано Законом України № 1767-VI від 16 грудня 2009 р) [8].

На основі аналізу змісту вищезазначених документів можемо розуміти репродуктивні права – як право на репродуктивний вибір, планування сім'ї, охорону репродуктивного та сексуального здоров'я. Вони належать до основних прав людини і передбачають:

- право на репродуктивний вибір;
- право на отримання інформації про репродуктивне здоров'я і планування сім'ї;
- право на одержання послуг, орієнтованих на покращення та збереження репродуктивного здоров'я і планування сім'ї;
- право неповнолітніх і малолітніх на збереження репродуктивного здоров'я;
- право на материнство;
- право на батьківство;
- право на профілактику та лікування безпліддя;
- право на конфіденційність інформації щодо реалізації репродуктивних прав;
- право на штучне запліднення й імплантацію ембріона;
- право на користування досягненнями наукового прогресу;
- право на захист репродуктивних прав;
- право на використання контрацепції та інші.

Сексуальні права – це права на:

- найвищий досяжний рівень сексуального здоров'я, включаючи доступ до послуг з охорони сексуального і репродуктивного здоров'я;

- пошук, отримання і передачу інформації, що стосується сексуальності;

- сексуальну освіту;

- повагу фізичної недоторканості;

- свободу у виборі партнера;

- самостійне прийняття рішення бути сексуально активним або ні;

- вступ у статевий зв'язок за спільною згодою;

- укладання шлюбу за спільною згодою;

- самостійне прийняття рішення мати дітей чи ні і коли мати;

- ведення приємного, безпечного статевого життя.

Варто зазначити, що репродуктивні та сексуальні права однаковою мірою стосуються і дітей і молоді з інвалідністю.

Так, у Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (ст. 23 «Повага до дому та сім'ї») чітко зазначається, що «держави-учасниці вживають ефективних і належних заходів для усунення дискримінації стосовно осіб з інвалідністю у всіх питаннях, що стосуються шлюбу, сім'ї, батьківства, материнства та особистих взаємин, нарівні з іншими, прагнучи при цьому забезпечити, щоб: визнавалося право всіх осіб з інвалідністю, які досягли шлюбного віку, укласти шлюб і створювати сім'ю на підставі вільної та повної згоди тих, хто одружується; б) визнавалися права осіб з інвалідністю на вільне й відповідальне прийняття рішень про кількість дітей та інтервали між їхнім народженням і на доступ до інформації, що відповідає їхньому вікові, та до освіти в питаннях репродуктивної поведінки та планування сім'ї, а також надавалися засоби, які дають їм змогу здійснювати ці права; в) особи з інвалідністю, зокрема діти, нарівні з іншими зберігали свою фертильність» [8].

Наступним важливим зобов'язань є те, що «держави-учасниці забезпечують, щоб діти-інваліди мали рівні права стосовно сімейного життя. Для реалізації цих прав і недопущення приховування дітей-інвалідів, залишення їх, ухиляння від догляду за ними та сегрегації їх держави-учасниці зобов'язуються від самого початку забезпечувати дітей-інвалідів та їхні сім'ї всебічною інформацією, послугами та підтримкою». У документі передбачені дії держави у випадках, коли найближчі родичі не в змозі забезпечити догляд за дитиною-інвалідом. Тоді повинно бути докладено максимум зусиль «щоб організувати альтернативний догляд за рахунок залучення більш дальніх родичів, а у випадку відсутності такої можливості – за рахунок створення сімейних умов для проживання дитини в місцевій спільноті» [8].

В Україні було прийнято низку законів, концепцій, програм, які визначають статево виховання як пріоритетний напрям виховання дітей і молоді. Зокрема, у Концепції Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір» наголошується на потребі нагального вжиття ефективних заходів для розв'язання соціально значущої проблеми запобігання захворюваності шляхом зміцнення здоров'я людей як найвищої соціальної цінності. У концепції передбачаються шляхи і способи розв'язання проблеми: здійснення комплексу заходів, спрямованих на формування нових цінностей та орієнтацій суспільства і країни на збереження і зміцнення здоров'я людей [14].

У Законі України «Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) і соціальний захист населення» констатовано, що державна політика у сфері протидії поширенню хвороб, зумовлених ВІЛ, реалізується шляхом організації виконання цього Закону, інших нормативно-правових актів України, а також шляхом розроблення, фінансового та матеріального забезпечення реалізації загальнодержавних та інших програм, що передбачають здійснення заходів із профілактики поширення ВІЛ-інфекції, інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо принципів здорового та морального способу життя, духовних цінностей і відповідальної поведінки у сфері сексуальних стосунків, розроблення навчальних, просвітницьких і виховних програм із цих питань для середніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів, здійснення спеціальної підготовки медичного персоналу, проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, розвиток міжнародного співробітництва у цій сфері [13].

Висновки. Таким чином, аналіз нормативних міжнародних і державних документів, що стосуються питань статевого виховання дітей і молоді, актуалізація діяльності соціальних інституцій, причетних до цього процесу, показує, що окремих законів, постанов, розпоряджень тощо, які б стосувалися безпосередньо статевого виховання учнівської молоді, в Україні недостатньо. З метою збереження здоров'я дітей і молоді статева (сексуальна освіта) повинна стати невід'ємною складовою частиною гармонійного виховання особистості. Перспективами подальших досліджень можна вважати розробку цілісної програми сексуального виховання дітей і молоді, створення методичного забезпечення для її реалізації, апробацію ефективності з метою поширення у практику роботи соціальних педагогів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини : науково-методичний збірник / за ред. Т.В. Говорун. Київ, 1996. 168 с.
2. Головач Л.Я. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до статевого виховання старшокласників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Івано-Франківськ, 2016. 240 с.
3. Дьоміна І. Сексуальна освіта – свідоме суспільство. Нова українська школа. URL: <https://nus.org.ua/view/seksualna-osvita-svidome-suspilstvo>.
4. Заклади охорони здоров'я та захворюваність України у 2017 році : статистичний збірник. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/06/zb_zoz_17.pdf.
5. Конвенція Організації Об'єднаних націй про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207.
6. Конвенція Про захист прав людини і основоположних свобод / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
7. Конвенція ООН про права дитини Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
8. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
9. Корнят В.С. Статево виховання школярів як складова діяльності соціального педагога загальноосвітнього навчального закладу. *Педагогічний процес: теорія і практика: теорія і практика: збірник наукових праць*. Київ: «Едельвейс», 2018. Вип. 4 (63). С. 91–96.
10. Кузнецова О. Статево виховання як педагогічна проблема. *Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д. Ушинського*. 2002. Вип. 4–8. С. 66–73.
11. Міжнародний пакт Про громадянські і політичні права / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
12. Право на любов: навчальний курс з питань сексуального та репродуктивного здоров'я і прав молоді з інтелектуальними порушеннями. Київ, 2016. 160 с.
13. Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення : Закон України від 23 грудня 2010 р. № 2861-VI / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2861-17>.
14. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2011 р. № 1164-р. / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1164-2011-%D1%80>.
15. Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді: за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проєкту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» : монографія / О.М. Балакірєва, Т.В. Бондар та ін. ; наук. ред. О.М. Балакірєва ; ЮНІСЕФ, ГО «Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка». Київ : Поліграфічний центр «Фоліант», 2019. 127 с. URL: http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/HBSC_2018_web.pdf.